

УДК 342.951

DOI: 10.36550/2522-9230-2022-12-143-146

Швайка Микола Миколайович,
аспірант кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
e-mail: swayka1971@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-1623-8024>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ

У статті розглянуто питання сучасних підходів до розуміння сутності та змісту категорії «Адміністративний примус». Акцентовано увагу на тому, що серед широкого спектра методів державного управління значну роль відіграє адміністративний примус.

Розкрито види державно-правового примусу за різними критеріями. Зокрема адміністративно-правовий примус серед інших видів державно-правового примусу відокремлюють за предметом правового регулювання.

Визначено, що під адміністративним примусом варто розуміти імперативну діяльність, яка здійснюється уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації та передбачає застосування заходів впливу щодо суб'єктів адміністративного права у разі порушення ними приписів адміністративно-правових норм.

Виокремлено риси адміністративного-примусу як окремого виду державно-правового примусу, зокрема до них належать: державно-владний характер заходів адміністративного примусу, регулювання адміністративно-правовими нормами, наявність спеціальних суб'єктів, багатоманітність заходів адміністративного примусу, вираження у формі психічного, морального, фізичного, матеріального чи організаційного впливу; специфічна природа підстав для застосування, метою застосування є припинення протиправних діянь, притягнення винних осіб до відповідальності, забезпечення громадської безпеки.

Ключові слова: адміністративна діяльність, адміністративний примус, забезпечення прав людини, права і свободи особи, органи публічної влади.

Shvayka M. MODERN APPROACHES TO UNDERSTANDING THE ESSENCE AND CONTENT OF THE CATEGORY "ADMINISTRATIVE FORCE"

The article, the nutrition of the current approaches to the understanding of the daily life and the substitution of the category "Administrative Primus" is considered. Emphasis is placed on the fact that among a wide range of methods of state administration, the role played by the administrative primus is significant.

The types state and legal coercion are revealed. In particular, administrative and legal coercion, among other types of state and legal coercion, is separated by the subject of legal regulation.

It is determined, that administrative coercion should be understood as an imperative activity carried out by authorized subjects of public administration and provides for the application of measures of influence against subjects of administrative law in case they violate the requirements of administrative law.

The features of administrative coercion as a separate type of state coercion are singled out, in particular they include: state-authoritative nature of measures of administrative coercion, regulation of administrative law, the presence of special subjects, variety of measures of administrative coercion, expression in the form of mental, moral, physical, material or organizational impact; the specific nature of the grounds for application, the purpose of application is to stop illegal acts, bring the perpetrators to justice, ensure public safety.

Key words: administrative activity, administrative primacy, ensuring human rights, individual rights and freedoms, public authorities.

Постановка проблеми. Реформування української держави сприяє постійній актуалізації нових управлінських завдань та потребує швидкого реагування на існуючі й потенційні виклики в суспільстві. З одного боку, вони повинні мати консервативний, прогнозований характер, а з іншого – враховувати динаміку суспільних відносин, реагувати на зміни, забезпечувати ефективну дію на управлінські процеси, які виникають. Серед широкого спектра методів державного управління значну роль відіграє адміністративний примус, що зумовлюється потенційністю цих заходів, їх здатністю вирішувати різноманітні завдання в короткі строки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Щодо питання державного примусу як одного з основних методів в адміністративному праві досить часто звертають увагу науковці, вважаючи його одним з основних в адміністративно-правових відносинах. Водночас теоретичне обґрунтування понять державного та адміністративного примусу тією чи іншою мірою свої праці присвятили відомі вчені-адміністративісти: В.В. Галуцько, В.Я. Настюк, В.І. Олефір, М.Н. Пихтін, В.Ф. Пузирний, В.О. Сербогін, С.Г. Стеценко, О.Г.Ткаченко, В.І. Трубніков, Ю.М. Фролов, Р.В. Шагієва, О.Н. Ярмиш та ін.

Метою статті є з'ясування сутнісного наповнення категорії «адміністративний примус» в сучасних

умовах державотворення в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Владно-примусові особливості публічного управління якісно змінюється, хоч і зберігає свою принципову природу. Здійснення загальних функцій, обслуговування суспільних потреб не усуває застосування владно-регулювальних і примусових заходів публічного управління, але вони становлять лише допоміжну основу змісту цієї діяльності. Лише в підтримання встановленого правопорядку держава залишається непохитною і широко застосовує владно-примусові засоби.

Примус є необхідним елементом соціальної організації. Традиційно в юридичній науці будь-яке визначення права містить вказівку на його обов'язкову ознаку – примусову забезпеченість з боку держави. Саме тому примус, який здійснює держава в межах та на засадах, чітко визначених законодавством, можна вважати засобом забезпечення правопорядку, дотримання вимог, визначених нормами права [1, с. 64].

Досить часто заходами одного виду державного примусу охороняються відносини, врегульовані нормами багатьох галузей права, тобто вид примусу можна визначити залежно від того, якою галуззю права регулюються підстави і порядок застосування його заходів. Останнє характерне для заходів адміністративного примусу, якими охороняються найрізноманітніші суспільні відносини, що виникають у сфері державного управління. Державний примус є крайнім заходом, що використовується як об'єктивно необхідний. Його реалізація впливає на формування психічного укладу громадян, їхнього світогляду, сприяє виробленню звичок, правомірної поведінки [2, с. 111].

Сукупність видів (форм) державно-правового примусу може бути репрезентована у вигляді такої класифікованої системи:

1) за формою здійснення: правові форми здійснення державно-правового примусу (заходи покарання (стягнення, відповідальності); заходи припинення; заходи поновлення; заходи попереджувального впливу (превентивні заходи)); організаційні форми здійснення державно-правового примусу;

2) залежно від ступеня участі держави й особи в правовідносинах (за сферою врегулювання суспільних відносин): державно-правовий примус, який застосовується у сфері публічного права; державно-правовий примус, який застосовується у сфері приватного права. За юридичним критерієм: легітимний та нелегітимний і правовий та неправовий примус (насильство). Залежно від заходів безпосереднього здійснення державно-правового примусу: державно-правовий примус, який здійснюється заходами попереджувального впливу (превентивними заходами); заходами припинення; заходами поновлення; заходами покарання (стягнення, відповідальності);

3) залежно від способу впливу на правосвідомість і вид юридично значущої поведінки особи і суспільства: психічний, фізичний державно-правовий примус;

4) залежно від предмета правового регулювання: державно-правовий примус конституційного права, державно-правовий примус адміністративного права, державно-правовий примус цивільного права, державно-правовий примус кримінального права тощо [3, с. 13-14].

Адміністративно-правовий примус є одним із видів державно-правового примусу. Він характеризується тими самими ознаками, які характерні для останнього: це правозастосовна діяльність, спрямована на охорону правопорядку, реалізується в межах охоронних правовідносин тощо. У разі окреслення сутності адміністративно-правового примусу варто мати на увазі, що його необхідно відрізнити від примусу, передбаченого нормами адміністративного права, оскільки останній містить у собі адміністративні, дисциплінарні, матеріальні санкції.

Відповідно питання поняття й правової природи цього явища знайшли відбиття в наукових працях низки провідних вчених-адміністративістів. Так, А.Т. Комзюк розглядає адміністративний примус крізь призму застосування відповідними суб'єктами до осіб, які не перебувають у їх підпорядкуванні та незалежно від їх волі й бажання, передбачених адміністративно-правовими нормами заходів впливу морального, майнового, особистісного та іншого характеру з метою охорони суспільних відносин, що виникають у сфері державного управління, за допомогою запобігання та припинення правопорушень, а також покарання за їх вчинення [4, с. 45].

На думку Т.О. Коломоєць, адміністративний примус – це особливий різновид державно-правового примусу, тобто визначені нормами адміністративного права способи офіційного фізичного чи психологічного впливу уповноважених державних органів на фізичних та юридичних осіб у вигляді особистих, майнових, організаційних обмежень їхніх прав, свобод та інтересів у випадках вчинення цими особами протиправних діянь або в умовах надзвичайних обставин у межах окремого адміністративного провадження для превенції, припинення протиправних діянь, забезпечення провадження в справах про правопорушення, притягнення винних осіб до відповідальності, попередження й локалізації наслідків надзвичайних ситуацій [5, с. 66].

Подальший розгляд цього поняття характеризується деталізацією мети застосування примусу та форм його прояву. Так, С. Л. Дембіцька визначає адміністративний примус, як засіб забезпечення й охорони правопорядку у сфері державного управління, який виконує каральну роль і полягає у психічному, матеріальному або фізичному впливі на свідомість і поведінку людей. Серед адміністративних методів застосування саме такого примусу органами державної влади є необхідним, адже за відсутності владних

методів управлінської діяльності в суспільстві пануватимуть хаос, беззладдя і свавілля. Адміністративний примус у цілому здійснює завдання охорони, розвитку і зміцнення нормальних управлінських відносин, викорінення правопорушень, усунення їх наслідків, які можуть завдати шкоди суспільним або державним інтересам. Він є правовим засобом захисту суспільних відносин від протиправних дій, відновлення правомірного стану, забезпечення можливості практичної охорони громадського порядку, а також покарання винних осіб, які скоїли адміністративні правопорушення [6, с. 123].

На думку Ю. П. Битяка, В. Зуя та інших вчених система заходів психічного або фізичного впливу на свідомість і поведінку людей з метою досягнення чіткого виконання встановлених обов'язків, розвитку суспільних відносин у рамках закону, забезпечення правопорядку й законності. Такий погляд на вищезгадане поняття підтверджує поділ адміністративно-примусових заходів на заходи фізичного та психічного (психологічного) впливу.

Адміністративний примус має чітко визначені ознаки, які відрізняють його від інших видів державного примусу: примусовий захід застосовується як засіб забезпечення державного управління системою; застосування цього виду примусу не завжди пов'язано із здійсненням адміністративного правопорушення, яке посягає на суспільні відносини, які складаються з приводу норм та правил у сфері забезпечення пасажирських перевезень; заходи примусу і порядок їх застосування встановлюються не тільки законом, а також нормативними актами органів виконавчої влади; адміністративний примус застосовується тільки уповноваженими на те державними особами і посадовими особами, коло яких визначено нормативно-правовими актами України; процесуальний порядок застосування адміністративного примусу відрізняється досить високим рівнем оперативності, що збільшує ефективність їхньої реалізації.

Так, адміністративний примус посідає головне місце серед заходів державного примусу, оскільки його основне завдання – протидія злочинності та профілактика протизаконної поведінки всіма суб'єктами права, оскільки необхідною умовою повноцінного життя суспільства є належний громадський порядок, тобто чітке і точне дотримання правил поведінки, встановлених для його членів і обов'язкових для виконання. Але у своїй діяльності держава не обмежується встановленням тільки обов'язків, а передбачає систему юридичних гарантій, які мають забезпечувати їх здійснення. Серед гарантій певна роль належить заходам адміністративно-примусового впливу, які в найзагальнішому вигляді є засобами цілеспрямованого впливу на свідомість та поведінку людини з метою спонукання її до певної поведінки [7, с. 79]. В юридичній науці склалася й інша класифікація заходів адміністративного примусу [8, с. 425]:

1) за строком дії - ті, що застосовуються шляхом виконання певних разових дій і не пов'язані зі строком, і такі, що характеризуються тривалістю дії;

2) залежно від особи, щодо якої здійснюються, застосовуються, або, іншими словами, від об'єкту впливу, виділяють заходи, які застосовуються до юридичних осіб, до фізичних осіб, а також змішані;

3) залежно від мети застосування правової норми виділяються такі заходи: адміністративні стягнення, що застосовувалися при притягненні особи до відповідальності, як покарання особи; заходи адміністративного припинення відповідного правопорушення; заходи процесуального примусу, які забезпечують можливість визначення факту правопорушення, встановлення особи правопорушника та збирання всіх необхідних відомостей про вчинений проступок і складення відповідних процесуальних документів; відновлювальні заходи для поновлення правопорядку; заходи адміністративно-примусові, що застосовуються з метою припинення проступків;

4) залежно від наявності адміністративно-правової санкції всі заходи адміністративного примусу поділяють на: адміністративні стягнення та інші заходи, які називають по-різному, а саме: заходи адміністративного забезпечення, адміністративно-правові заходи соціального примусу, заходи припинення, які фактично мали примусову природу, але були позбавлені характеру покарання.

Висновки. Узагальнюючи підходи більшості науковців щодо визначення адміністративного примусу, вважаємо, що це імперативна діяльність, яка здійснюється уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації та передбачає застосування заходів впливу щодо суб'єктів адміністративного права у разі порушення ними приписів адміністративно-правових норм.

В основу запропонованих формулювань покладені такі риси адміністративного примусу як окремого виду державно-правового примусу: а) державно-владний характер заходів адміністративного примусу, оскільки для всіх без винятку заходів примусу характерний державно-владний характер; б) регулювання адміністративно-правовими нормами, які закріплюють види щодо їх застосування; в) наявність спеціальних суб'єктів, до компетенції яких віднесено застосування заходів адміністративного примусу; г) багатоманітність заходів адміністративного примусу; г) вираження у формі психічного, морального, фізичного, матеріального чи організаційного впливу; д) специфічна природа підстав для застосування: е) метою застосування є припинення протиправних діянь, притягнення винних осіб до відповідальності, забезпечення громадської безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Коломоєць Т. О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід, та практика реалізації : монографія. Запоріжжя : Поліграф, 2004. 404 с.

2. Котляренко О. П. Роль примусу в правоохоронній діяльності військової служби правопорядку. *Бюлетень міністерства юстиції*. 2013. № 6 (140). С. 109–118.

3. Каленіченко Л. І. Система форм державно-правового примусу. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 1, Т. 1 (Februarie). С. 10-14.
4. Комзюк А.Т. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції в Україні : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07; Національний ун-т внутр. справ. Харків, 2002. 408 с.
5. Адміністративне право України : навчальний посібник / за заг. ред. Т.О. Коломоєць, Г.Ю. Гулевської. Київ: Істина, 2007. 216 с.
6. Дембіцька С. Л. Адміністративний примус як беззаперечний метод здійснення державної влади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право*. 2015. Вип. 31. Т.2. С. 121–124.
7. Коренева М. М. До поняття ризику в адміністративному примусі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 9-1. С. 77–80.
8. Ткаля О.В. Адміністративно-правовий вплив на неправомірну поведінку: теоретичний аспект. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О.В. Козаченка, Є.Л. Стрельцова. Миколаїв: Гіон, 2016. С. 425–450.*

REFERENCES:

1. Kolomoiets, T. O. (2004). Administratyvnyi prymus u publicnomu pravi Ukrainy: teoriia, dosvid, ta praktyka realizatsii. [Administrative coercion in the public law of Ukraine: theory, experience, and practice of implementation]. Monohrafiia. 404. [in Ukrainian].
2. Kotliarenko, O. P. (2013). Rol prymusu v pravookhoronni diialnosti viiskovoi sluzhby pravoporiadku. [The role of coercion in law enforcement of the military law enforcement service]. *Biuletyn ministerstva yustytzii*. № 6 (140). 109–118. [in Ukrainian].
3. Kalienichenko, L. I. (2018) Systema form derzhavno-pravovoho prymusu. [The system of forms of state and legal coercion]. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. № 1, Т. 1 (Februarie). 10-14. [In Moldova]
4. Komziuk, A.T. (2002). Administratyvnyi prymus v pravookhoronni diialnosti militsii v Ukraini. [Administrative coercion in law enforcement activities of the police in Ukraine]. dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00.07. 408. [in Ukrainian].
5. Kolomoiets, T.O., Hulievska H.Iu., (Ed). (2007). Administratyvne pravo Ukrainy. [Administrative law of Ukraine]. 216. [in Ukrainian].
6. Dembitska, S. L. (2015). Administratyvnyi prymus yak bezzaperechnyi metod zdiisnennia derzhavnoi vlady. [Administrative coercion as an indisputable method of exercising state power]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: Serii: Pravo*. Vyp. 31. T.2. 121–124. [in Ukrainian].
7. Koreneva, M. M. (2014). Do poniattia ryzyku v administratyvnomu prymusi. [To the concept of risk in administrative coercion]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia*. Vyp. 9-1. 77–80. [in Ukrainian].
8. Tkalia, O.V. (2016). Administratyvno-pravovyi vplyv na nepravomirnu povedinku: teoretychnyi aspekt. [Administrative and legal influence on illegal behavior: theoretical aspect]. *Pravovyi vplyv na nepravomirnu povedinku: aktualni hrani. monohrafiia*. 425–450. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 15.04.2022